

Diskuse

Menšiny za komunismu

Dvě úvahy nad knihou Matěje Spurného

Kateřina Čapková

Kniha Matěje Spurného *Nejsou jako my: Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*¹ obohacuje českou historiografii o analýzu státní politiky vůči menšinám v poválečném českém pohraničí. Spurný obrací zaběhnutou perspektivu vnímání poválečné české společnosti vzhůru nohama. Dívá se na ni skrz menšiny, a navíc z periferie, z pohraničí. Nechce psát dějiny vybraných menšin ve vymezeném údobí, nýbrž rozebrat vztah státu a částečně i české veřejnosti k těmto menšinám. Kniha nevypovídá primárně o menšinách v pohraničí, ale hlavně o většině v centru. Spurný skvěle analyzuje jazyk propagandy a nacionalistické ideologie. Ukazuje, že i když se nacionalistická rétorika vyjadřuje přímo k menšinám, můžeme se z ní o menšinách dozvědět často jen velice málo. Naopak se z ní ale dozvíme hodně o většinovém vidění světa a o většinové sebereflexi. Přehled hlavních témat a též dějinných konstrukcí v poválečné ideologii lze nalézt v druhé kapitole knihy a pak podrobně v jednotlivých kapitolách k menšinám. Přínos Spurného analýz politiky vůči třem vybraným skupinám obyvatelstva – českým Němcům, Romům a volyňským Čechům – je nezpochybnitelný a pro každého, kdo se napříště bude věnovat těmto menšinám v poválečném Československu, bude kniha významnou pomocí.

1 Praha, Antikomplex 2011, 373 stran.

Vzhledem k tomu, že z obsahového hlediska je kniha rozebrána v předešlém příspěvku Davida Kovaříka, zaměřím se na její teoretický rámeček.

Definice menšiny

Jak už jsem zmínila, Matěj Spurný si vědomě zachovává odstup od termínů a kategorií, které čtenářům diktují dobové prameny. Je to patrné i ve vymezení tématu. Spurný ve své práci sice zkoumá vztah československého státu k menšinám, nicméně nepřejímá definici menšiny podle právního řádu komunistického Československa,² nýbrž se řídí definicí na dobovém kontextu nezávislou. Pro knihu je tak vymezení menšiny klíčovou otázkou. „Menšina bývá v historické literatuře o 20. století v naprosté většině případů používána jako pojem těsně související s etnicitou“ (s. 18) – touto poměrně vágní větou je pro Spurného rozhodnuto, že se napříště v knize hovoří o etnických menšinách. Následuje definice etnické menšiny: „Za nejcharakterističtější znak etnického společenství či etnické menšiny bývá považována různě definovaná kulturní homogenita.“ (Tamtéž.) Spurný tím odkazuje k (podle jeho názoru) „již klasické definici etnické skupiny od Brewtona Berryho“, podle níž „etnické skupiny jsou lidské skupiny, které spojuje kulturní homogenita“.³ Na druhé straně však vychází z přesvědčení, že „etnické menšiny jsou podobně jako jakékoli jiné menšiny sociální konstrukcí, která je v jejich případě dodatečně podložena biologickými nebo antropologickými argumenty“ (s. 19). Zde mi připadá, že autor spojuje dohromady něco, co se spíše vylučuje.

Americký sociolog Brewton Berry se již za druhé světové války zaobíral definicí rasy v učebnicích sociologie⁴ a nakonec v roce 1951 sám takovou učebnici napsal. Rozebírá v ní vztahy mezi rasami – splyvání ras, konfliktní řešení v podobě vyhánění či genocid, akulturaci či asimilaci. Přestože si Berry uvědomuje tyto procesy a možné proměny těchto společenství, nevybočil z dobového pojetí ras a etnik, jež byly chápány jako fixní, jasně dané skupiny. Tato učebnice se sice mohla ve Spojených státech stát „klasickou“, jako koncept pro knihu Matěje Spurného však může posloužit jen obtížně. Je samozřejmě otázkou, co si pod „kulturní homogenitou“ představit. Ať je to cokoliv, předpokládá tento koncept něco, co skupinu spojuje a k čemu se shodně hlásí všichni členové skupiny, a co tudíž činí skupinu kulturně jednotnou.

Berryho definice dnes již těžko obстоjí právě vzhledem k dramatickému vývoji ve výzkumu etnicity, nacionalismu a menšin od osmdesátých let do dneška, jehož

2 Dějiny menšin vymezených podle právního řádu poválečného československého státu naopak podrobně analyzoval René Petráš v knize *Menšiny v komunistickém Československu: Právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948–1970*. Praha, VIP Books – Eurolex Bohemia 2007.

3 Spurný cituje z knihy Brewtona Berryho *Race Relations: The Interaction of Racial and Ethnic Groups* (Boston, Houghton Mifflin Comp. 1951, s. 75).

4 BERRY, Brewton: The Concept of Race in Sociology Textbooks. In: *Social Forces*, roč. 18, č. 3 (březen 1940), s. 411–417.

jedním plodem je i teze o „sociální konstrukci“ menšin. Podle této teorie nejsou národy či národnostní a etnické menšiny nějakou fixní skupinou, která sdílí stejnou kulturu. Stěžejní pro definici národních či etnických skupin je naopak sociální interakce – vymezování vůči jiným (jazykově, nábožensky či jinak definovaným) uskupením, a na druhou stranu pocit sounáležitosti v rámci jedné skupiny. Pokud přistoupíme na tento přístup k etnickým skupinám, je zřejmé, že etnická identifikace je situačně proměnlivá a má u jednotlivců často velice různý obsah (své češství si mohou definovat jinak než jiný Čech, mohou být Romem jinak než jiný Rom). Důraz je pak kladen na definici samotných aktérů – ať už lidí, kteří se identifikují s nějakou menšinou a často se zároveň vymezují vůči jiným skupinám, nebo lidí z jiných skupin, kteří si o té či oné menšině vytvářejí nějaký obraz. S tímto obrazem zvenčí sice členové dotyčné menšiny nemusejí souhlasit, ale i tak se s ním (zvláště pokud jde o většinový názor) musejí nějak vyrovnat. Naše skupinová identita, ať už jakákoli, je tak výsledkem určitého vyjednávání.

Spurný klade vedle sebe tyto těžko kombinovatelné pojmy, aniž by si rozpor uvědomoval. Po zmínce o „sociální konstrukci“ etnických skupin se totiž opět vrací k definici etnika, kde je „základní moment homogenita a historické kořeny“ (s. 19). S odkazem na Hartmuta Essera pak následuje výčet čtyř základních oblastí, podle nichž mají být etnické menšiny rozpoznatelné: „sdílené etické či morální hodnoty, kulturní kapitál, sociální kapitál a alespoň základní organizace nebo institucionální báze“ (tamtéž).⁵ Jakkoli se může tento Esserův výčet zdát vyčerpávající, lze ho též rychle zpochybnit. Tato definice může být podle mne bez jakýchkoli změn použita kupříkladu i na členství v nějaké náboženské kongregaci. Dost možná, že pro členství v jedné z církví nebo ve skautské organizaci je dokonce výstižnější než pro etnikum. Klade si otázku nad tím, zda kupříkladu Čechy spojují sdílené etické a morální hodnoty či zda by se všichni Češi shodli na českém kulturním kapitálu.

Při definování etnicity by mohla pomoci kniha soudobého britského sociologa Richarda Jenkinse, který se podobně jako Matěj Spurný snaží koncept etnicity obhájit, a zároveň vyjít vstříc novým konceptům založeným na představě o „sociální konstrukci“ etnických skupin. Jenkins přiznává etnické skupině její proměnlivý, interaktivní a situační charakter. I on však má problém při definování toho, co tedy má menšinu činit etnickou, a nikoli jinou. Přebírá z ostatních sociologických konceptů názor, že etnikum spojuje něco jako „kultura“, ale má ji v uvozovkách, protože sám váhá nad tím, co je obsahem tohoto slova. „I když se o těchto termínech (etnicitě a ‘kultuře’ – pozn. autorky) neustále hovoří, ani etnicita, ani ‘kultura’ není ‘něčím’, co lidé ‘mají’ nebo k čemu ‘patří’. Je to spíše složitý repertoár, který lidé zažívají, užívají a učí se ‘dělat’ ve svém každodenním životě, díky němuž si konstruují průběžně pocit sebe sama a porozumění pro své bližní.“⁶ Etnická pří-

5 Spurný cituje studii: ESSER, Hartmut: Die Mobilisierung ethnischer Konflikte. In: BADE, Klaus J. (ed.): *Migration – Ethnizität – Konflikt: Systemfragen und Fallstudien*. Osnabrück, Universitätsverlag Rasch 1996, s. 63–88.

6 JENKINS, Richard: *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. Los Angeles – London, Sage 2008, s. 15 (2. vydání).

slušnost pak není pro Jenkinse tím, za co ji běžně považujeme v historiografii, kde se etnicita chápe jako pojem těsně související s nacionalismem, jako předstupeň či podmínka nacionalismu. Jenkins chápe naopak etnicitu jako širší pojem, na který mohou navázat všechny možné -ismy, které tyto každodenní rozdíly v chování lidí nějak mobilizují. Může se jednat o nacionalismus, ale i o lokální patriotismus, případně rasismus.⁷ Člověk se pak ale u takto opatrného vymezení etnicity neubrání myšlenke, zda nám ještě k něčemu slouží. Vyjadřuje naši přirozenou snahu někam patřit a nebýt jen jedním ze sedmi miliard lidí na světě. Z etnika se tak stává pojem zahrnující skoro jakoukoli skupinu obyvatel, která si myslí, že ji něco spojuje, i když si to každý její jedinec může myslet jinak. Navíc, pokud se termín „etnikum“ začne používat s tak odlišným obsahem, hrozí častá nedorozumění. Někteří historici se domnívají, že koncept etnické skupiny je již natolik zatížen onou představou fixní a neměnné kategorizace skupin obyvatelstva, že je lépe ho již vůbec nepoužívat.⁸ Sama se též k tomuto názoru kloním.

Když se vrátíme ke Spurného výběru tří menšin, je myslím spíše zavádějící definovat je jako etnická společenství. V úvodní kapitole autor tvrdí, že se nezabývá menšinami, tak jak je definovala československá vláda, ale podle analytické definice menšiny. Shora uvedený Esserův výčet sdílených hodnot a kapitálů má podle Spurného platit pro všechny tři skupiny. Mám nad touto tezí pochybnost u všech tří skupin, a nejvíce u poslední. Pokud by Spurný zůstal u avizovaných volyňských Čechů, byla by právě tato skupina jasně nejkoherentnější. Mnohem silněji, než tomu bylo u Němců a Romů, spojovala volyňské Čechy jejich sdílená minulost z určitého regionu, často i společný přesun do pohraničí a význam náboženství pro jejich každodennost. Matěj Spurný se ale v šesté kapitole nevěnuje pouze volyňským Čechům, nýbrž překvapivě všem reemigrantským společenstvím. Považovali se však čeští reemigranti z Rumunska, Jugoslávie, Slezska, Volyně a jiných míst za jednu skupinu (menšinu)? Nejvíce místa vedle volyňských Čechů autor věnoval Čechům ze Slezska. Právě na srovnání těchto dvou skupin přitom mohl poukázat na paradox, jak rozdílné skupiny začlenil stát pod stejnou nálepku reemigrantů. Stojí tu vedle sebe Češi, kteří žili po generace mezi Němci a museli bojovat ve wehrmachtu, a tací, kteří žili mezi Poláky a Ukrajinci a (oproti většině domácího českého obyvatelstva) bojovali aktivně v Rudé armádě za osvobození své vlasti. Zatímco volyňští Češi byli po válce obávanými kritiky Sovětského svazu, protože o životě v Sovětském svazu věděli své, Češi ze Slezska, kteří ještě před několika málo měsíci bojovali proti Sovětům na frontě, naopak po válce aktivně zakládali místní pobočky Svazu československo-sovětského přátelství, aby tak alespoň částečně kompenzovali svou válečnou minulost.

7 *Tamtéž*, s. 148.

8 Viz např. KING, Jeremy: *The Nationalization of East Central Europe: Ethnicism, Ethnicity, and Beyond*. In: BUCUR, Maria – WINGFIELD, Nancy M. (ed.): *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*. West Lafayette, Purdue University Press 2001, s. 112–152.

Členění Spurného knihy má ale dobré důvody a výběr tří skupin obyvatelstva je promyšlený a nosný. Oproti tomu, co tvrdí sám autor, však kniha nepojednává o etnických menšinách, které by dokonce samy sebe takto definovaly (s. 19), ale o skupinách osob, které byly do jednoho pytle vhozeny československým státem. Avizovaný analytický přístup k menšinám tak spočívá spíše v tom, že Spurný odkrývá podobnosti ve většinovém vidění tří menšin, které přitom podle právního řádu jistě na stejné úrovni nestály. Ve všech třech případech hrála v jejich vyčlenění nějakou roli národnost – nikoli však národnost členů vymezených skupin, ale úvahy o národnosti, jinakosti a národní loajalitě, jak si je do dotyčných menšin promítali politici, úředníci a většinová společnost: Němci byli vnímáni jako jazyková a národnostní menšina; Romové byli také v některých fázích daného období považováni za národnostní skupinu, často však byli definováni spíše jako sociálně problematická skupina; a reemigranti neměli sice statut národnostní menšiny, nebyli ale často pokládáni jednoznačně ani za Čechy a v ekonomickém ohledu pak byli viděni jako jedna ze zájmových skupin ve sporu o konfiskáty.

Knihy tak upozorňuje na jeden ze zásadních mechanismů fungování státní moci, kdy si s oporou ve většinovém, často velmi předsudečném vnímání společnosti vytvoří úředníci kategorie obyvatelstva podle účelových kritérií, aniž by znali nebo chtěli pochopit potřeby, názory a požadavky daného obyvatelstva. Tyto kategorie státních dokumentů se často nejen nekryjí s uskupeními občanů, kteří opravdu cítí nějakou sounáležitost. V nedemokratických státech, jakým bylo Československo od konce války, a zvláště později za diktatury jedné strany, byly tyto kategorie občanů a opatření proti nim účinným prostředkem pro upevnění moci a pro manipulaci veřejného mínění.

Národnostní menšiny za komunismu

Ve třetí kapitole knihy *Nejsou jako my* seznamuje Matěj Spurný vůbec poprvé české čtenáře s diskusí o postavení národnostních menšin za komunismu, která se vede především v souvislosti s národnostními menšinami ve stalinském Sovětském svazu (s. 82–90). Přestože poměrně bouřlivá výměna názorů na toto téma začala v anglicky a německy psané historiografii již v polovině devadesátých let minulého století a je stále živá, v české historiografii zatím reflektována nebyla.⁹ Spurný kapitolu o marxismu-leninismu, stalinismu a etnicitě začíná výstižnou kontrapozicí citátů od Jörga Baberowského a Yuriho Slezkina. Jestliže Baberowski chápe stalinismus „jako ideologicky podložený systém násilného podmaňování cizího“, ¹⁰ Slezkine zdůrazňuje, že národnostní skupinová identita hrála pro stalinský Sovětský svaz

9 Vůbec první analýzu postavení národnostních menšin v Sovětském svazu, která předběhla dobu o několik desítek let a která je neprávem přehlížena, najdeme u Hanse Kohna v jeho spisu *Der Nationalismus in der Sowjetunion* (Frankfurt/M., Societäts-Verlag 1932).

10 Spurný zde cituje z článku Jörga Baberowského „Entweder für den Sozialismus oder nach Archangeľsk!“ Stalinismus als Feldzug gegen das Fremde. In: *Osteuropa*, roč. 50, č. 6 (2000), s. 621.

stěžejní roli a že formálně dokonce sovětský režim podporoval rozvoj národnostních menšin, i když je často nově definoval a jejich počet drasticky redukoval.

Od padesátých do osmdesátých let byla národnostní menšinová politika Sovětského svazu dominantně popisována jako jednoznačně restriktivní, ba genocidní. Interpretace sovětské národnostní politiky je často rozpoznatelná již z názvu publikací, jako například u Roberta Conquesta a jeho knihy *Vrahové národa: Sovětská deportace národností*.¹¹ Mnozí autoři, kteří v těchto desetiletích popisovali sovětská diskriminační opatření vůči různým národnostním menšinám, byli sami političti uprchlíci ze Sovětského svazu, kteří se opírali o vlastní zkušenost či o zkušenost svých blízkých. Je banální zmiňovat, že tato historiografie, která přinesla velice důležitá svědectví, byla zároveň silně zakotvena v černobílém vidění, typickém pro období studené války.

Jedním ze zásadních textů, který tímto pohledem otrásl, byl článek Yuriho Slezkina ve *Slavic Review* z roku 1994 s příznačným názvem „SSSR jako komunální byt¹² aneb Jak socialistický stát podporoval etnický partikularismus“.¹³ Od té doby se tématu z podobné perspektivy věnovala řada dalších historiků.¹⁴ Tento nový výzkum změnil zaběhnutý pohled na národnostní politiku Sovětského svazu a značně zkomplikoval možnost nějaké jednoznačné interpretace postavení národnostních menšin za komunismu, a to hned ve třech ohledech.

Do očí nejvíce bije rozpor mezi obdobími podpory národnostních menšin a periodami jejich diskriminace, během nichž někdy docházelo i k deportacím či genocidě. Historici se shodují, že především v letech 1929 až 1932 vynaložil Sovětský svaz enormní finanční prostředky na podporu vydávání knih v národních jazycích, na národní školství, kulturní organizace národních skupin a na projekty, které měly zaručit určitou územní autonomii a ekonomickou nezávislost národních celků.

11 CONQUEST, Robert: *The Nation Killers: The Soviet Deportation of Nationalities*. London, MacMillan 1970.

12 Komunální byt (*komunalnaja kvartira*, též *komunalka*) byl v SSSR po generace běžnou formou bydlení, kdy v jednom bytě žilo vícero rodin nebo osob, které užívaly společnou koupelnu, záchod a kuchyň. Za upozornění na tento specifický pojem děkuji Dereku Patonovi.

13 SLEZKINE, Yuri: The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism. In: *Slavic Review*, roč. 53, č. 2 (léto 1994), s. 414–452. Článek byl v roce 2000 zahrnut do sborníku Sheily Fitzpatrickové *Stalinism: New Directions*, ze kterého cituje Matěj Spurný.

14 Z dalších významných textů, které se komplexněji zabývají sovětskou národnostní politikou, viz např. HOLQUIST, Peter: To Count, to Extract, to Exterminate: Population Statistics and Population Politics in Late Imperial and Soviet Russia. In: MARTIN, Terry – GRIGOR SUNY, Ronald (ed.): *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Oxford, Oxford University Press 2001, s. 111–144; HIRSCH, Francine: The Soviet Union as a Work-in-Progress: Ethnographers and the Category Nationality in the 1926, 1937, and 1939 Censuses. In: *Slavic Review*, roč. 56, č. 2 (léto 1997), s. 251–278; WEINER, Amir: Nature, Nurture, and Memory in a Socialist Utopia: Delineating the Soviet Socio-Ethnic Body in the Age of Socialism. In: *American Historical Review*, roč. 104, č. 4 (1999), s. 1114–1155; DUFAUD, Grégory: The Establishment of Bolshevik Power in the Crimea and the Construction of a Multinational Soviet State: Organisation, Justification, Uncertainties. In: *Contemporary European History*, roč. 21, č. 2 (květen 2012), s. 257–272.

Na druhou stranu hned v letech 1936 až 1941 následovalo v rámci Velkého teroru pronásledování čerstvě ustavených politických vůdců jednotlivých národních reprezentací a v několika případech i deportace a genocida vybraných „šovinistických“ a sovětskému projektu údajně nebezpečných národnostních skupin.

V československém kontextu se sice tyto extrémní postoje nevyskytovaly. Jak ale Spurný přesvědčivě dokazuje především na německy mluvícím obyvatelstvu, i zde se období osobního ohrožení, kdy byla reálná možnost vyhnání či každodenní diskriminace, střídala s nabídkou občanství a úvahami o školách s německým vyučovacím jazykem, jakkoli kvůli odporu české společnosti nakonec otevřeny nebyly.

Druhým závažným důvodem, proč je národnostní politika Sovětského svazu i dalších socialistických států těžko uchopitelná, je oscilace mezi možností subjektivní volby jedince, do jaké národnostní – či podle dobové terminologie etnické – skupiny se zařadí, a mezi direktivním zařazením osob do národnostní skupiny, často proti vůli jedince. S oběma možnostmi se můžeme v sovětské historii setkat, i když v letech 1936 až 1953 jasně převažovala možnost druhá. Jak píše Matěj Spurný, děti neruských rodičů byly kupříkladu na konci třicátých let nuceny navštěvovat menšinové školy podle rodného jazyka svých rodičů, i když by je jejich rodiče raději posílali do ruských škol (s. 85). Eric D. Weitz přichází dokonce s radikální tezí, že Sovětský svaz v této době aplikoval rasovou politiku bez ideologie rasismu.¹⁵ Na konci třicátých let dědilo každé sovětské dítě národnost po rodičích, a individuální národnost se tak stala biologickou kategorií. I kdyby se lidé chtěli hlásit k národnosti jiné, museli se podrobit diktátu údajné dědičnosti národnosti. Třebaže marxismus-leninismus teoreticky hlásal primát třídního dělení před národními rozdíly, lze právě v tomto období nalézt kořeny pozdějšího vzestupu nacionalismu ve východním bloku, který přerostl v řadu krvavých konfliktů po pádu Sovětského svazu.

Tím nejzávažnějším aspektem národnostní politiky Sovětského svazu a potažmo dalších socialistických států je – v protikladu k deklarované dědičnosti a objektivnosti národnostní příslušnosti – naopak umělá sovětská konstrukce národnostních menšin. Podle známého Stalinova sloganu z jeho proslovu na šestnáctém sjezdu sovětských komunistů v roce 1930 měly být národní kultury v Sovětském svazu národní pouze svou formou, obsahem však socialistické. Národní kultura (především jazyk) měla být pěstována a podporována právě proto, aby se každému dostalo v jeho rodném jazyce „osvobozující“ ideologie marxismu-leninismu, a tudíž aby se jednotlivé národnostní skupiny zbavily údajného šovinistického nacionalismu, který jim prý diktuje jejich buržoazie a klerikální vůdci. Yuri Slezkine tento projekt nazývá s jistou nadsázkou misionářským. Tak jako někteří křesťanští misionáři věřili, že základní podmínkou pro šíření křesťanských myšlenek je znalost a podpora rodného jazyka lidí, které chtěli obrátit na víru, i Stalin tvrdil již v roce 1913, že jen rodný jazyk umožní plný rozvoj intelektuálních schopností tatarského a židovského dělníka.¹⁶ I když se Sovětský svaz tvářil, že mu jde o podporu a rozvoj národních

15 Viz WEITZ, Eric D.: Racial Politics without the Concept of Race: Reevaluating Soviet Ethnic and National Purges. In: *Slavic Review*, roč. 61, č. 1 (jaro 2002), s. 1–29.

16 Viz SLEZKINE, Y.: The USSR as a Communal Apartment, s. 418.

kultur, ve skutečnosti lze na mnoha příkladech dokázat, že šlo pouze o ubohou formu, zatímco obsah, tedy vlastní tradice a hodnoty určitých společenství, byl naopak potírán. Vedle jazyka tak byla podporována pouze kultura poplatná komunistickému režimu nebo folklor oproštěný od jakýchkoli náboženských či na historii společenství odkazujících prvků. Lze tedy kupříkladu obdivovat státní podporu škol s vyučovacím jazykem jidiš v meziválečném Sovětském svazu nebo poválečném Polsku. V obou případech se však mnozí tradiční Židé bránili posílat do nich své děti, protože zde byly děti mnohem více přesvědčovány o škodlivosti židovského náboženství a sionismu než ve školách ruských či polských.

Zde spočívá podle mne nejproblematičtější bod diskusí o postavení národnostních menšin v socialistických státech. V knize Matěje Spurného to vychází na povrch především v kapitole o Romech. Nejde ani tak o rozpor mezi fázemi podpory Romů jako národnostní menšiny a opačným tlakem na jejich asimilaci. I když byli podporováni ve své jinakosti, byla to jinakost nadiktovaná shora. Spurný na to upozorňuje kupříkladu v souvislosti s fotografiemi Evy Davidové, která Romy fotila v padesátých letech v jejich každodennosti. Pro režim tudíž nebyly podle Spurného žádoucí: „Občan cikánského původu měl být zobrazován, jak se integruje do nové společnosti, nikoli jako chudý a svérázný příslušník menšiny žijící na okraji společnosti.“ (s. 253) Pilířem integrace Romů byly spíše internátní školy, které výrazně omezovaly styk dětí s rodiči, a zařazení do pracovního procesu při budování socialistické společnosti.

Spurný nicméně vyzdvihuje pokus z let 1952 a 1953 postavit státní politiku vůči Romům na nové základy. Romové by byli uznáni za národnostní menšinu, zavedla by se výuka romštiny a její studium na vysoké škole a romské školy. Podpoře se měla těšit i romská kultura a umělecká tvořivost (s. 274 n.). Z návrhu se ovšem nic nerealizovalo, protože v dalších letech nastolil československý stát spíše restriktivní kurz, který kulminoval zákazem kočovnictví v roce 1958. Důvodem této restriktivní politiky byl údajně (tak jako u návrhu na německé školy) odpor nižších stranických funkcionářů a místní společnosti. V závěru se pak k tématu Romů a jejich „emancipaci“ Spurný vrací. Tvrdí, že komunistická strana, zvláště do roku 1948, velice účinně využívala nacionalistické rétoriky, která také výrazně přispěla k její tehdejší popularitě. Po upevnění moci však komunisté mohli „sáhnout i ke krajně nepopulárním krokům, které se nesly v duchu emancipace dosud okrajových či diskriminovaných skupin, jako byli Romové ... nebo zůstavší Němci, postižení poválečnými perzekucemi“ (s. 341 n.).

Lze však tyto návrhy, které navíc neprošly, přestože KSČ měla moc ve státě plně pod kontrolou, nazývat „emancipačními“? Je přece zřejmé, že i kdyby byly školy s němčinou či romštinou povoleny (v sousedním Polsku byly kupříkladu německé školy povoleny v několika pohraničních městech), o žádném rozvoji kultury mimo jazyka a bezobsažného folkloru by zde nemohla být řeč. Právě takzvané menšinové školy byly v sovětském bloku známé jako obzvláště zideologizované, protože učitelé si uvědomovali riziko obvinění z národnostního šovinismu a byli také pod zvýšeným dohledem státních úřadů. A je vůbec možné mluvit o „emancipaci“, tedy zrovnoprávnění, v prostředí diktatury?

Knihy Matěje Spurného *Nejsou jako my* poprvé vnášejí tato stěžejní témata do české historiografie. Analyzuje politiku vládních a regionálních úřadů vůči třem vybraným skupinám, které si stát sám vymezil jako skupiny s problematickou národnostní loajalitou. Kniha detailně rozebírá českou nacionalistickou ideologii v poválečném období, která dominovala médiím a politickému boji přinejmenším do konce čtyřicátých let. V souvislosti s vyhnáním Němců a s ideologií osidlování a „očišťování“ pohraničí vystupují jednotlivé argumentační linie dobového českého nacionalismu zřetelněji na povrch než při studiu dění v centru. Co je však nejdůležitější, Spurného kniha významně obohacuje diskusi o charakteru komunistického režimu jako takového.